

DRUGA ZASADA TERMODYNAMIKI

Procesy odwracalne i nieodwracalne termodynamicznie, samorzutne i niesamorzutne

- Proces nazywamy termodynamicznie odwracalnym, jeśli bez spowodowania zmian w otoczeniu możliwy jest powrót układu do stanu początkowego, poprzez te same stany pośrednie, ale w odwrotnej kolejności.
- Odwracalność termodynamiczna oznacza konieczność nieskończenie powolnego przepływu energii.
- Procesu odwracalnego nie da się zrealizować w praktyce. Należy go traktować jako przypadek graniczny procesu rzeczywistego.

Przykładem procesu odwracalnego są niegasnące drgania ciała zawieszonoego w próżni na idealnie sprężystej sprężynie. W rozpatrywanym układzie nie istnieje tarcie.

Procesy nieodwracalne

- **Proces nazywamy termodynamicznie nieodwracalnym, jeśli dla zrealizowania procesu w odwrotnym kierunku konieczna jest obecność jakiegokolwiek innego procesu kompensującego, związanego z wykonaniem pracy.**
- **W procesie nieodwracalnym energia jest przekazywana ze skończoną prędkością. Oznacza to, że część energii jest rozpraszana jako ciepło.**
- **Procesy rzeczywiste są na ogół procesami nieodwracalnymi, bo nie zachodzą nieskończenie powoli.**
  1. Doświadczenie pokazuje, że tarcia nie można wyeliminować.
  2. Tarcia zawsze towarzyszy wydzielanie ciepła.
  3. Ciepło to chaotyczny ruch cząsteczek .
  4. Chaotyczny ruch cząsteczek ciała nigdy nie spowoduje ruchu ciała jako całości.

Proces, który wykazuje tendencję do zachodzenia bez wykonywania pracy na układzie nazywamy samorzutnym.

- Uwaga! Samorzutność nie musi oznaczać, że proces zachodzi szybko.

- Proces, który nie wykazuje tendencji do zachodzenia nazywamy niesamorzutnym.

Aby zaszedł proces niesamorzutny konieczne jest dostarczenie energii do układu pod postacią pracy, czyli konieczne jest wykonanie pracy na układzie.

Przykłady procesów niesamorzutnych:

- kompresja gazu
- przepływ ciepła od ciała zimnego do ciepłego

Wszystkie procesy, które zachodzą samorzutnie, są procesami nieodwracalnymi termodynamicznie.

Kryterium odwracalności termodynamicznej

Entropia układów izolowanych wzrasta, jeżeli zachodzą w nich procesy nieodwracalne lub pozostaje stała, jeśli zachodzą w nich procesy odwracalne. Entropia układów izolowanych nigdy nie maleje.

$$\Delta S_{całk} \geq 0$$

Nierówność Clausiusa jest jednym ze sposobów formułowania II zasady termodynamiki

Pojęcie entropii umożliwia odróżnienie procesów odwracalnych i nieodwracalnych. Aby określić charakter procesu należy porównać zmianę entropii układu w wyniku tego procesu ze zmianą entropii otoczenia spowodowaną procesem.

$$\Delta S_{\text{całk}} = \Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otoczenie}}$$

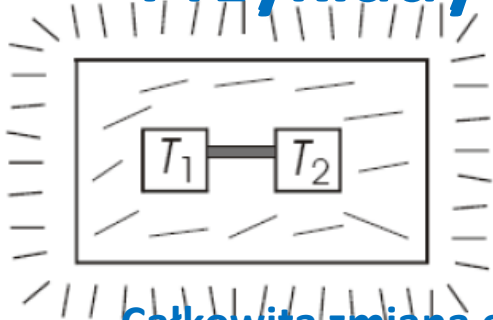
Procesy odwracalne

$$\Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}} = 0$$

Procesy nieodwracalne

$$\Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}} > 0$$

Przykłady 1. Proces wyrównania temperatur

Odizolowane od otoczenia, dwie sztabki złota o masie m każda i temperaturach T_1 i T_2 , $T_1 > T_2$, znajdują się w kontakcie termicznym.

Całkowita zmiana entropii jest sumą zmiany entropii sztabki gorącej ΔS_1 i zmiany entropii sztabki zimnej ΔS_2 .

$$\Delta S = \Delta S_1 + \Delta S_2 = \int_{T_1}^{T_k} \frac{n_1 \cdot \overline{c_p} \cdot dT}{T} + \int_{T_2}^{T_k} \frac{n_2 \cdot \overline{c_p} \cdot dT}{T} \approx n_1 \cdot \overline{c_p} \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_1}\right) + n_2 \cdot \overline{c_p} \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_2}\right)$$

Temperatura końcowa T_k z bilansu cieplnego

$$Q_{\text{pobrane}} + Q_{\text{oddane}} = 0$$

$$n_1 \cdot \overline{c_p} \cdot (T_k - T_1) + n_2 \cdot \overline{c_p} \cdot (T_k - T_2) = 0$$

$$T_k = \frac{T_1 + T_2}{2}$$

$$\Delta S_1 = n_1 \overline{c_p} \ln\left(\frac{T_1 + T_2}{2T_1}\right) < 0$$

$$\Delta S_2 = n_2 \overline{c_p} \ln\left(\frac{T_1 + T_2}{2T_2}\right) > 0$$

$$\Delta S = n \overline{c_p} \ln\left(\frac{(T_1 + T_2)^2}{4T_1 T_2}\right) > 0$$

WNIOSEK: Proces wyrównania temperatur jest nieodwracalny termodynamicznie.

Zmiana entropii podukładu może być ujemna, ale zmiana entropii układu izolowanego jako całości jest dodatnia.

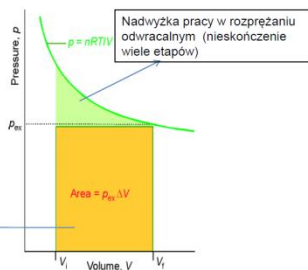

Rozprężanie izotermiczne odwracalne

$$w_{\max}^{\text{obj}} = \int_{V_p}^{V_k} (-p_z) dV = - \int_{V_p}^{V_k} \frac{RT}{V} dV$$

$$w_{\max}^{\text{obj}} = -RT \ln \frac{V_k}{V_p} \equiv -RT \ln \frac{p_p}{p_k}$$

Praca w rozprężaniu jednostopniowym przeciwko zewnętrznemu ciśnieniu (proces nieodwracalny)

$$\Delta S = \Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}}$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = \int_p \frac{q_{el}}{T} = \int_p \frac{(-w_{el})}{T} = \frac{1}{T} \cdot \int_p p dV = n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right)$$

$$\Delta S_{\text{otocz}} = \frac{q_{\text{otocz}}}{T} = \frac{-q_{\text{układ}}}{T} = \frac{w_{\text{obj}}^{\max}}{T} = -n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right)$$

$$\Delta S = n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right) - n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right) = 0$$

Całkowita zmiana entropii układu i otoczenia jest równa zero

Proces jest odwracalny termodynamicznie

Rozprężanie izotermiczne przeciwko ciśnieniu zewnętrznemu (nieodwracalne)

$$\Delta S = \Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}}$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = \int_p \frac{q_{el}}{T} = \int_p \frac{(-w_{el})}{T} = \frac{1}{T} \cdot \int_p p dV = n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right)$$

$$\Delta S_{\text{otocz}} = \frac{q_{\text{otocz}}}{T} = \frac{-q_{\text{układ}}}{T} = \frac{w_{\text{obj}}}{T} = -n \cdot R \cdot \left(1 - \frac{p_k}{p_p} \right)$$

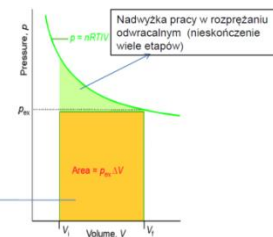
$$\Delta S = n \cdot R \cdot \ln \left(\frac{p_p}{p_k} \right) - n \cdot R \cdot \left(1 - \frac{p_k}{p_p} \right) > 0$$

Całkowita zmiana entropii, układu i otoczenia jest dodatnia.

$$w_{\text{max}}^{\text{obj}} = \int_{V_p}^{V_k} (-p_z) dV = - \int_{V_p}^{V_k} \frac{RT}{V} dV$$

$$w_{\text{max}}^{\text{obj}} = -RT \ln \frac{V_k}{V_p} = -RT \ln \frac{p_p}{p_k}$$

Praca w rozprężaniu jednostopniowym przeciwko zewnętrznemu ciśnieniu (proces nieodwracalny)

Rozprężanie przeciwko zewnętrznemu ciśnieniu jest nieodwracalne termodynamicznie.

Obliczanie pracy objętościowej dla gazu doskonałego

$$pV=RT$$

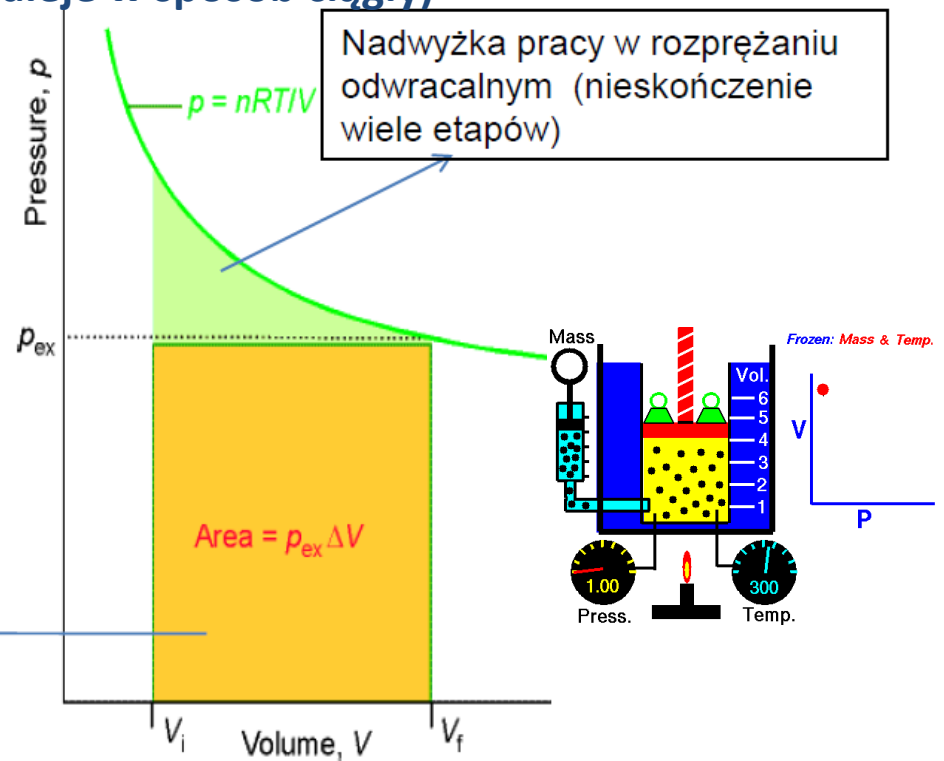
$$w^{obj} = \sum w_{el}^{obj} = \int_{V_p}^{V_K} (-p_Z) dV$$

Maksymalna praca jest wykonywana, gdy gaz rozpręża się przez nieskończenie wiele stanów pośrednich. Wtedy różnica ciśnienia gazu i ciśnienia działającego na tłok jest nieskończenie mała (ciśnienie zewnętrzne maleje w sposób ciągły)

$$w_{max}^{obj} = \int_{V_p}^{V_k} (-p_Z) dV = - \int_{V_p}^{V_k} \frac{RT}{V} dV$$

$$w_{max}^{obj} = -RT \ln \frac{V_k}{V_p} \equiv -RT \ln \frac{p_p}{p_k}$$

Nadwyżka pracy w rozprężaniu odwracalnym (nieskończenie wiele etapów)

Praca w rozprężaniu jednostopniowym przeciwko zewnętrznemu ciśnieniu (proces nieodwracalny)

Przemiana fazowa w temperaturze przemiany

$$\Delta S = \Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}}$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = \frac{\Delta H_{\text{pf}}}{T_{\text{pf}}} = \frac{\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{top}}} > 0$$

$$\Delta S_{\text{otocz}} = \frac{q_{\text{otocz}}}{T_{\text{otocz}}} = \frac{-\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{top}}} < 0$$

$$\Delta S = 0$$

Topienie lodu w temperaturze 0 °C i pod ciśnieniem 1 atm

Przemiana fazowa w temperaturze przemiany jest procesem odwracalnym termodynamicznie.

Przemiana fazowa w temperaturze wyższej niż T_{pf}

Topienie lodu w temperaturze 25 °C i pod ciśnieniem 1 atm

$$\Delta S = \Delta S_{\text{układ}} + \Delta S_{\text{otocz}}$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = \frac{\Delta H_{\text{pf}}}{T_{\text{pf}}} = \frac{\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{top}}} > 0$$

$$\Delta S_{\text{otocz}} = \frac{q_{\text{otocz}}}{T_{\text{otocz}}} = \frac{-\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{otocz}}} < 0$$

$$\Delta S = \frac{\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{top}}} - \frac{\Delta H_{\text{top}}}{T_{\text{otocz}}} > 0$$

Całkowita zmiana entropii, układu i otoczenia jest dodatnia co oznacza że topienie lodu w temperaturze 25 °C jest nieodwracalne termodynamicznie

Entropia przemian gazów doskonałych - zestawienie

- Entropia przemian izobarycznych gazów doskonałych

$$\Delta S_{\text{układ}} = n \cdot \bar{c}_p \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_p}\right)$$

- Entropia przemian izochorycznych gazów

$$\Delta S_{\text{układ}} = n \cdot \bar{c}_v \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_p}\right)$$

- Entropia przemian izotermicznych gazów

$$\Delta S_{\text{układ}} = \frac{1}{T} \cdot \int_p^k \frac{n \cdot R \cdot T}{V} dV = n \cdot R \cdot \ln\left(\frac{V_k}{V_p}\right) = n \cdot R \cdot \ln\left(\frac{p_p}{p_k}\right)$$

- Entropia przemian adiabatycznych gazów

$$\Delta S_{\text{układ}} = n \cdot \bar{c}_v \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_p}\right) + n \cdot R \cdot \ln\left(\frac{V_k}{V_p}\right)$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = n \cdot \bar{c}_p \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_p}\right) + n \cdot R \cdot \ln\left(\frac{p_p}{p_k}\right)$$

$q_{el} = 0$; $q = 0$ - brak wymiany ciepła z otoczeniem

Podczas przemiany adiabatycznej odwracalnej [entropia](#) nie zmienia się, a entropia przemian adiabatycznych rzeczywistych (nieodwracalnych) rośnie. W obliczeniach przemian adiabatycznych zakłada się wstępnie, że przemiana jest odwracalna, a następnie uwzględnia się odpowiednie straty.

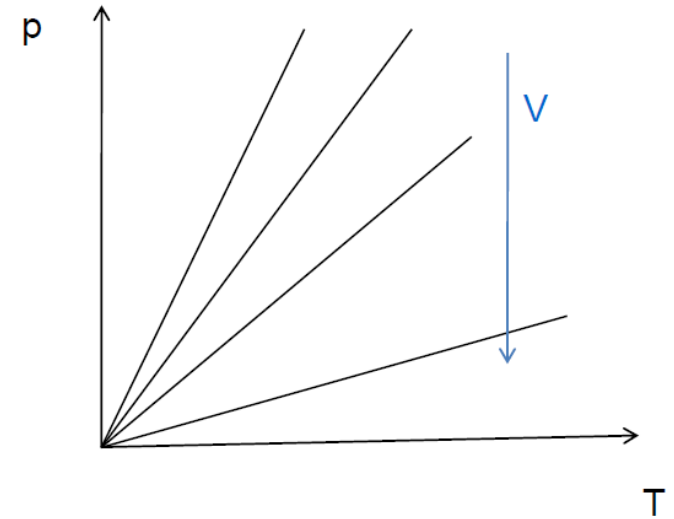
Przemiana izochoryczna

$$V = \text{const} , w_{\text{obj}} = \text{const}$$

$$\Delta U = n c_v \Delta T \neq 0$$

$$\Delta H = n c_p \Delta T \neq 0$$

$$q = -w$$

Prawo Gay-Lussaca

$$p = nR/V \cdot T = \text{const} \cdot T$$

$$p_1 T_2 = p_2 T_1$$

Przemiana izobaryczna

$$p = \text{const}$$

$$\Delta U = n c_v \Delta T \neq 0$$

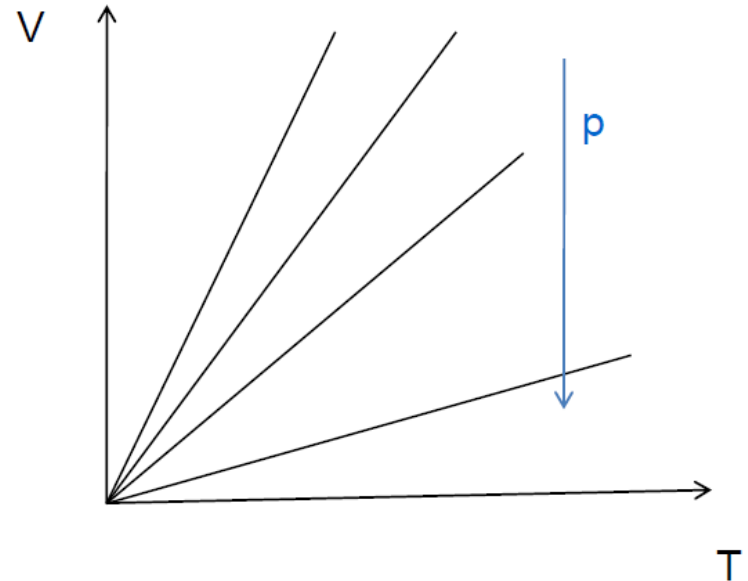
$$\Delta H = n c_p \Delta T \neq 0$$

$$w_{\text{obj}} \neq 0$$

Prawo Charlesa

$$V = nR/p \cdot T = \text{const} \cdot T$$

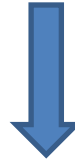
$$V_1 T_2 = V_2 T_1$$

Proces adiabaticzny

$q_{el} = 0$; $q = 0$ - brak wymiany ciepła z otoczeniem

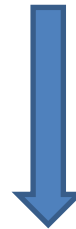
$$\Delta U = w$$

Praca wykonana podczas adiabaticznego rozprężania gazu ($w < 0$) powoduje obniżenie energii wewnętrznej.

W wyniku adiabaticznego rozprężania gazu następuje spadek temperatury gazu

Praca wykonana podczas adiabaticznego sprężania gazu ($w > 0$) powoduje wzrost energii wewnętrznej.

W wyniku adiabaticznego sprężania gazu następuje wzrost jego temperatury.

Jak zmienia się temperatura w adiabatycznym rozprężaniu przeciwko stałemu ciśnieniu $p_k = p_z$

$$dU = w_{el} = -p_z dV$$

$$\int_{T_p}^{T_k} n \cdot c_v \cdot dT = -p_z \int_{V_p}^{V_k} dV \quad \longrightarrow \quad n \cdot c_v \cdot (T_k - T_p) = -p_z \cdot (V_k - V_p) \quad \longrightarrow$$

$$n \cdot c_v \cdot (T_k - T_p) = -p_z \cdot \left(\frac{n \cdot R \cdot T_k}{p_z} - \frac{n \cdot R \cdot T_p}{p_p} \right) \quad \longrightarrow \quad (c_v + R) \cdot T_k = \left(c_v + R \cdot \frac{p_z}{p_p} \right) \cdot T_p$$

$$T_k = T_p \cdot \frac{c_v + R \cdot \frac{p_z}{p_p}}{c_v + R}$$

WNIOSEK

Temperatura końcowa gazu rozprężanego adiabatycznie przeciwko stałemu ciśnieniu zależy od rodzaju gazu poprzez c_v i od stopnia rozprężenia $\frac{p_z}{p_p}$

Odwracalne rozprężanie adiabatyczne

$$dU = w_{el} = -pdV \longrightarrow n \cdot c_v \cdot dT = -\frac{n \cdot R \cdot T}{V} \cdot dV \longrightarrow c_v \cdot \frac{dT}{T} = -\frac{R}{V} \cdot dV$$

$$\int_{T_p}^{T_k} \frac{c_v}{T} \cdot dT = -\int_{V_p}^{V_k} \frac{R}{V} \cdot dV \longrightarrow c_v \cdot \ln\left(\frac{T_k}{T_p}\right) = R \cdot \ln\left(\frac{V_p}{V_k}\right)$$

$$\left(\frac{T_k}{T_p}\right)^{c_v} = \left(\frac{V_p}{V_k}\right)^R$$

$$\left(\frac{T_k}{T_p}\right)^{c_v} = \left(\frac{V_p}{V_k}\right)^{c_p - c_v} \longrightarrow \frac{T_k}{T_p} = \left(\frac{V_p}{V_k}\right)^{\frac{c_p}{c_v} - 1} \longrightarrow \boxed{T_k = T_p \cdot \left(\frac{V_p}{V_k}\right)^{\kappa - 1} \quad \kappa = \frac{c_p}{c_v}}$$

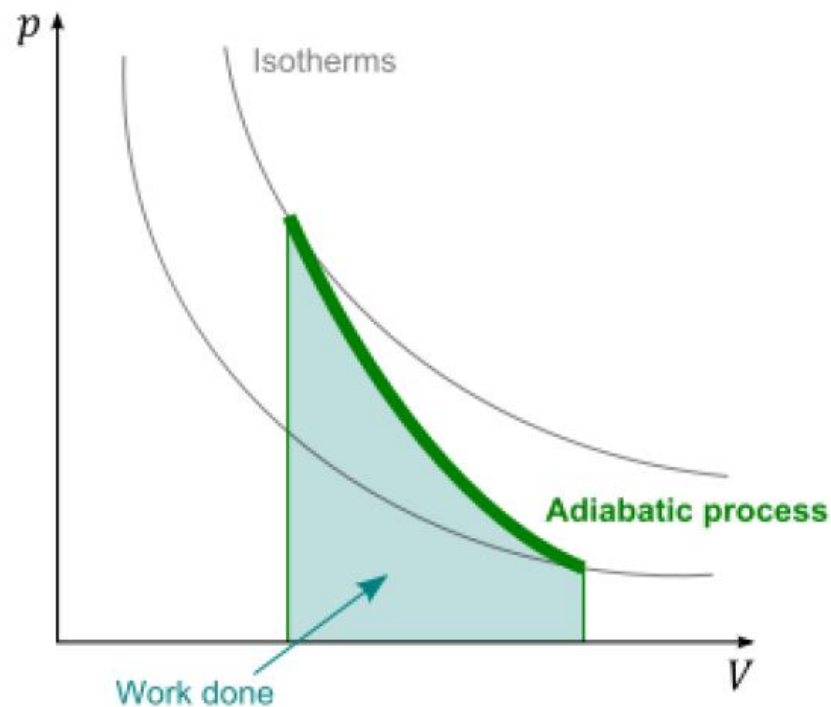
Równanie adiabaty dla procesu odwracalnego

$$T_k = T_p \cdot \left(\frac{V_p}{V_k} \right)^{\kappa-1}$$

$$p_p \cdot V_p^\kappa = p_k \cdot V_k^\kappa$$

$$\kappa = \frac{c_p}{c_v}$$

$$p \cdot V^\kappa = \text{const}$$

Praca odwracalnej przemiany adiabatycznej jest mniejsza w porównaniu z pracą odwracalnej przemiany izotermicznej

Entropia przemian gazów doskonałych - zestawienie

- Entropia przemian fazowych w temperaturze przemiany fazowej ($p = p_{pf} = const, T = T_{pf} = const$)

$$\Delta S_{\text{układ}} = \int_p^k \frac{q_{el}}{T_{pf}} = \frac{1}{T_{pf}} \cdot \int_p^k q_{el} = \frac{q_{pf}}{T_{pf}}$$

$$\Delta S_{\text{układ}} = \frac{\Delta H_{pf}}{T_{pf}} \quad p = const$$

Entalpia swobodna

$$G = H - T \cdot S$$

Entalpia swobodna

$$\Delta G = G_k - G_p$$

Entalpia swobodna procesu

$$\Delta G = \Delta H - \Delta(T \cdot S)$$

W warunkach ustalonej temperatury i ustalonego ciśnienia
równego ciśnieniu standardowemu 1 atm

$$\Delta G^\circ = \Delta H^\circ - T \cdot \Delta S^\circ$$

Entalpia procesu

$$\Delta H^\circ = H_k^\circ - H_p^\circ$$

Entropia procesu

$$\Delta S^\circ = S_k^\circ - S_p^\circ$$

Entalpia swobodna reakcji chemicznej

Standardowa entalpia swobodna reakcji jest to zmiana entalpii swobodnej towarzysząca przemianie substratów w ich stanie standardowym w produkty w stanie standardowym

Sposoby obliczania entalpii swobodnej reakcji chemicznej

I sposób

- obliczenia z wykorzystaniem standardowych molowych entalpii swobodnych tworzenia :

$$\Delta_r G^0 = \sum_{\text{produkty}} \nu_j \cdot \Delta_{\text{tw}} \bar{G}_i^0 - \sum_{\text{substraty}} \nu_i \cdot \Delta_{\text{tw}} \bar{G}_i^0$$

Standardowa molowa entalpia swobodna tworzenia jest to entalpia swobodna reakcji tworzenia substancji w jej stanie standardowym z pierwiastków w ich stanach standardowych

Standardowa molowa entalpia swobodna tworzenia

Standardowa molowa entalpia swobodna tworzenia jest to entalpia swobodna reakcji tworzenia substancji w jej stanie standardowym z pierwiastków w ich stanach standardowych

- Wartości standardowych molowych entalpii swobodnych tworzenia $\overline{\Delta G_{tw}^{\circ}}$ dla temperatury 25 °C podawane są w tablicach termodynamicznych
- Wartości dla pierwiastków są równe zero.
-
- Substancje o dodatniej wartości $\overline{\Delta G_{tw}^{\circ}}$ są termodynamicznie nietrwałe, np. dla ozonu +163,2 kJ·mol⁻¹.
- Substancje o ujemnej wartości $\overline{\Delta G_{tw}^{\circ}}$ są termodynamicznie trwałe, np. dla ciekłej wody -237,13 kJ·mol⁻¹

Sposoby obliczania entalpii swobodnej reakcji chemicznej

(II sposób)

- Standardową entalpię swobodną danej reakcji można obliczyć z definicji wykorzystując standardowe wartości entalpii i entropii reakcji:

$$\Delta_r G^\circ = \Delta_r H^\circ - T \cdot \Delta_r S^\circ$$

$$\Delta_r H^\circ = \sum_{\text{produkty}} \nu_j \cdot \overline{\Delta_{\text{tw}} H_j^\circ} - \sum_{\text{substraty}} \nu_i \cdot \overline{\Delta_{\text{tw}} H_i^\circ} \qquad \Delta_r S^\circ = \sum_{\text{produkty}} \nu_j \cdot \overline{S_j} - \sum_{\text{substraty}} \nu_i \cdot \overline{S_i}$$

Równanie Gibbsa-Helmholtza

$$\frac{\partial}{\partial T} \left(\frac{\Delta_r G}{T} \right)_p = - \frac{\Delta_r H(T)}{T^2}$$

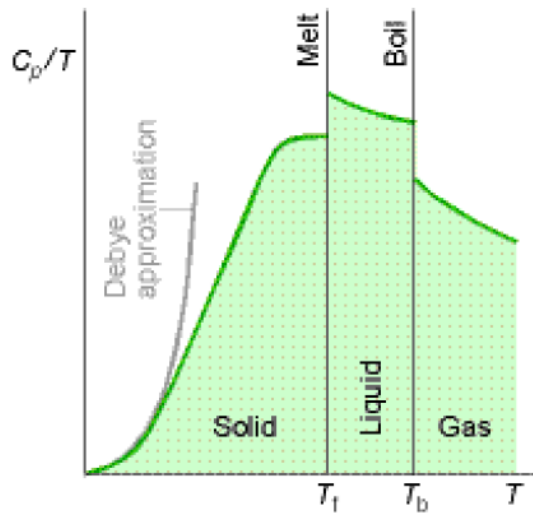
W tablicach termochemicznych podane są wartości standardowych molowych entropii dla temperatury 298 K - są to wartości bezwzględne.

**Standardowe molowe entropie
dla wybranych ciał stałych, cieczy i gazów**

<u>Ciała stałe</u>	$\bar{S}^{\circ}(298)$ (J·mol ⁻¹ K ⁻¹)
Grafit	5,7
Diament	2,4
Jod	116,1
NaCl	72,13
Sacharoza	360,2
<u>Ciecze</u>	
Rtęć	76,0
Woda	69,9
Benzen	173,3
<u>Gazy</u>	
Hel	126,2
Wodór	130,7
Dwutlenek węgla	213,7
Metan	186,3
Amoniak	192,3

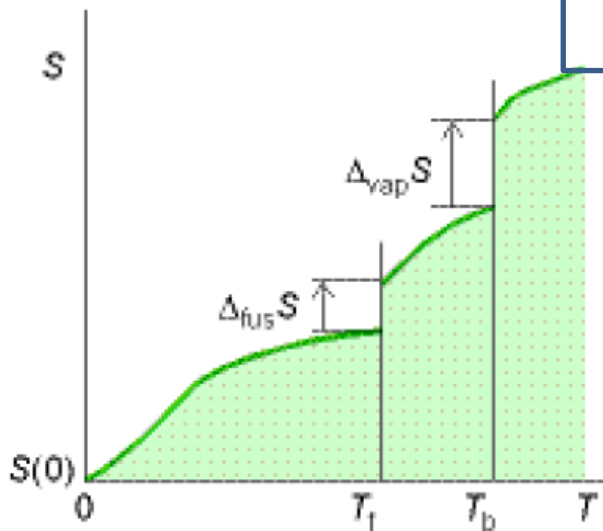
Obliczenie wartości entropii pierwiastka lub związku chemicznego w temperaturze 298 K wymaga znajomości:

- temperatur i entalpii przemian fazowych
- zależności ciepła c_p od temperatury dla wszystkich faz, które występują w przedziale temperatur od 0 K do 298 K

$$dS = \frac{q_{el}}{T}$$

$$S_{298}^{\circ} = S(0) + \int_0^{T_{top}} \frac{C_{p,s}}{T} dT + \frac{\Delta H_{top}}{T_{top}} + \int_{T_{top}}^{T_{wz}} \frac{C_{p,c}}{T} dT + \frac{\Delta H_{par}}{T_{par}} + \int_{T_{wz}}^{298} \frac{C_{p,g}}{T} dT$$

Standardowe wartości molowe dla temperatury 298 K są stabilizowane